

АНАЛІЗ ПРАВОВОГО ТЕКСТУ В ЛОГІКО-ЛІНГВІСТИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

Стратулат Н. В., Проценко Г. П.
Національна академія внутрішніх справ

У статті досліджено важливе на сьогодні питання, яке вивчає правнича лінгвістика, – аналіз тексту юридичного документа. Оскільки сучасні дослідники визначають нерозривний зв'язок мови й права (власне, право не може регулювати будь-які відносини в суспільстві без мовного оформлення), вивчення особливостей мови права, визначення її характерних рис, а також дослідження й опис мовних одиниць юридичного тексту є актуальним на сучасному етапі розвитку нашої держави та функціонування українського законодавства.

На конкретному правовому матеріалі (проект Закону України «Про професійну освіту») здійснено аналіз змісту тексту в мовно-стилістичному та логічному аспекті. Особливу увагу приділено опису наявних логіко-семантичних порушень, які спричинили відсутність змістової цілісності у відповідних контекстах проекту зазначеного документа. У процесі дослідження змістової зв'язності проаналізовано виявлені лексичні елементи, що мають смислові помилки, а також схарактеризовано типи цих порушень – передусім тих, які демонструють відхилення від правил лексичної валентності, невідповідність вжитої лексичної одиниці її значенню в контексті, надлишковість інформації, тавтологічні утворення. При цьому описано такі види лексичних помилок, як плеоназм, тавтологія, невідповідність тлумачення, що, зі свого боку, викликають логіко-семантичні колізії в правовому тексті. Зауважено, що такі семантичні помилки й прогалини в змістовому оформленні потрібно виявляти на етапі підготовки нормативного документа, який прийнято називати проектним (ще не остаточним, проте який має основне змістове наповнення, у якому відображено основну мету правового тексту).

Підсумовано, що аналіз якості мови і стилю законодавчого документа є обов'язковою умовою юридичної культури нормотворчості, і наголошено, що задля дотримання вимог, які висуваються на мовно-стилістичному та логічному рівнях до тексту правового документа, та уникнення порушень загальноприйнятих правил виникає необхідність у процесі нормотворчості відповідної компетенції лінгвістів в юридичних питаннях, а юристів – у лінгвістичних.

Ключові слова: мова, право, правнича лінгвістика, сучасне законодавство, нормативно-правовий акт, мовно-стилістичні вимоги, структурно-змістове оформлення, порушення мовних норм.

Stratulat N. V., Protsenko H. P. Analysis of the legal text in the logical-linguistic context. The article examines an important issue studied by legal linguistics today – the analysis of the text of a legal document. Since modern researchers determine the inseparable link between language and law (in fact, law cannot regulate any relationship in society without language design), the study of the language of law, defining its characteristics, as well as research and description of linguistic units of legal text is relevant at the present stage of development of our state and the functioning of Ukrainian legislation.

The analysis of the content of the text in the linguistic-stylistic and logical aspect is carried out on the specific legal material (the draft Law of Ukraine “On Vocational Education”). Particular attention is paid to the description of the existing logical and semantic violations that caused the lack of semantic integrity in the relevant contexts of the draft document. In the process of semantic coherence research the revealed lexical elements with semantic errors are analyzed, as well as the types of revealed disorders are characterized, first of all those which show deviations from lexical valence rules, inconsistency of used lexical unit with its meaning in context, information redundancy, tautological. At the same time, such types of lexical errors as pleonasm, tautology, inconsistency of interpretation are described, which, in turn, cause logical-semantic collisions in the legal text. Such semantic errors and gaps in the content design, of course, need to be identified at that stage of preparation of a regulatory document, which is usually called project (it is not yet final; however, it does not have the main content, which reflects the main purpose of the legal text). Analysis of the quality of the language and style of the legislative document is a prerequisite for the legal culture of rule-making. To comply with the requirements on the linguistic-stylistic and logical levels to the text of a legal document and to avoid violations of generally accepted rules, there is a need in the process of rule-making of the corresponding competence of linguists in legal matters, and lawyers in linguistic ones.

Key words: language, law, legal linguistics, modern legislation, normative legal act, linguistic and stylistic requirements, structural and semantic design, violation of language norms.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Природа мови правових текстів як об'єкта наукового дослідження завжди привертала увагу як лінгвістів, так і юристів. Сучасні дослідники, активно пізнаючи правові феномени за

допомогою мови і визнаючи нерозривний зв'язок мови і права, принципового значення надають положенню про те, що основою всього юридичного є мова і мовлення: право не може регулювати будь-які суспільні відносини без формально

визначеного, а саме – мовного оформлення [5, 11]. При цьому однією із ознак юридичного тексту є його змістова зв'язність, яка «забезпечує єдність тексту як цілого, охоплює формально-граматичні аспекти зв'язку висловлювань, характеризується перш за все різноманітними мовними засобами, за допомогою яких здійснюється зв'язок між елементами тексту: граматичними, лексичними, логічними, стилістичними та асоціативними» [5, 64–65]. І ця ознака реалізується через дотримання мовно-стилістичних та логічних вимог до правових текстів, порушення яких спричиняє, зі свого боку, «руйнування» таких властивостей, як цілісності у структурно-змістовому плані; смислової завершеності; інформативності; логічної послідовності тощо.

З огляду на це лінгвістичний аналіз юридичного тексту (дослідження кожного елемента, а також засобів і прийомів його створення) є надзвичайно важливим, і передусім це стосується законодавчих актів, завданням яких є владний вплив на поведінку людини. Крім того, на сьогодні спостерігаємо стрімкі зміни у законодавстві України (доповнення чи нова редакція документа, набуття чинності нового нормативно-правового акта), які відображають різні перетворення в усіх сферах життєдіяльності соціуму. Тому вивчення законодавчих текстів, зокрема їх мовних особливостей, є вкрай актуальним, і ті питання, що виникають в процесі тлумачення текстів через різноаспектне дослідження логіко-лінгвістичних порушень, потребують нагального вирішення на сучасному етапі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання вивчення юридичних текстів неодноразово порушували як вітчизняні, так і закордонні сучасні дослідники. Так, опис особливостей текстів права представлено в роботах Н. Артикуци [1], С. Гусарова [5], Є. Галяшина [1], М. Кострової [2], Л. Крисіна [3], Г. Проценко [5], С. Швачко [6] та ін. У наукових працях цих науковців розкрито роль лінгвістичної експертизи і її результативність; описано особливості реалізації мовних правил законодавчої техніки в нормативно-правових актах; відображено теоретичні й практичні питання аналізу правових текстів; висвітлено специфіку вивчення здобувачами вишів України мови права тощо.

Формулювання мети і завдань статті. Метою запропонованого дослідження є мовно-стилістичний аналіз проекту Закону України «Про професійну освіту» як правового тексту. Мета зумовила постановку і виконання таких **завдань**: вивчити змістову зв'язність тексту з огляду на зв'язок між лексичними елементами; виявити основні семантичні порушення, а також типи цих порушень (зокрема, невідповідність вжитої лексики у контексті її значенню, порушення лексичної валентності; надлишковість інформації тощо); визначити наявні відхилення від норм сучасної орфографії (згідно з чинним правописом); запропонувати шляхи вирішення актуальних питань лінгвістичного аналізу текстів сучасного законодавства, зокрема його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нещодавно, 23 жовтня 2020 року, на офіційному сайті Верховної Ради України оприлюднено проект

Закону України «Про професійну освіту» [9], що дало підстави для громадського обговорення цього документа.

Аналіз зазначеного правового тексту, який став предметом дослідження, показав наявні лінгвістичні невідповідності вимогам, які висуваються до мови закону. Розгляд законопроекту (зокрема порівняльної таблиці до проекту Закону України «Про професійну освіту») у логіко-лінгвістичному контексті щодо його змісту та смислової цілісності оприявнив порушення норм сучасної української літературної мови (передусім лексичних), що спричинили порушення семантичного зв'язку, стилістичних ознак, неналежність використання мовних засобів, характерних для правових текстів. Проаналізуємо деякі з них на конкретних статтях досліджуваного проекту.

1. У п. 1 ст. 10

«**Стаття 10.** Складники та рівні освіти

Невід'ємними складниками системи освіти є...» не доречним є вживання лексеми **невід'ємними**, з огляду на стильову диференціацію нормативного акта.

Крім того, оскільки тлумачення слова **невід'ємний** академічний словник подає як такий, «якого не можна відділити, відокремити від кого-, чого-небудь», доцільніше в цьому контексті використати лексему **обов'язковими** зі значенням, репрезентованим у словнику: **обов'язковий** «завжди характерний для кого-, чого-небудь; притаманний комусь, чомусь; неодмінний».

Тому **п. 1. ст. 10** пропонуємо подати в такій редакції:

«**Стаття 10.** Складники та рівні освіти

Обов'язковими складниками системи освіти є...»

2. У п. 2. ст. 10

«Рівнями освіти є:

...початковий рівень (**короткий цикл**) вищої освіти;

перший (бакалаврський) рівень вищої освіти;

другий (магістерський) рівень вищої освіти...»

у дужках до словосполучення «**початковий рівень**» подано невідповідне уточнення або конкретизація «(**короткий цикл**)».

Оскільки слово **початковий** інтерпретовано у словнику «який перебуває на початку чого-небудь, передує чомусь», а **короткий** – «який триває недовго; короткочасний; протилежне тривалий», таке формулювання, як «початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти» не є доцільним у цьому контексті.

Крім того, щодо тривалості певного рівня освіти зазначено лише у початковому, в інших (першому, другому) такої ознаки немає. Варто уніфікувати (відповідно до вимог офіційно-ділового стилю): зазначити тривалість усіх освітніх рівнів або не зазначати її в жодному.

3. У п. 1. ст. 15

«1. Метою **професійної** освіти є формування і розвиток **професійних** компетентностей особи, необхідних для **професійної** діяльності за певною **професією** у відповідній галузі, забезпечення її конкурентоздатності на ринку праці та мобільності і перспектив кар'єрного зростання впродовж життя» наявна лексична помилка – тавтологія – що, власне, викривлює зміст тексту й робить його не логічним

(«Метою професійної освіти є формування і розвиток **професійних** компетентностей; **професійної** діяльності **за професією**»).

Тому п. 1. ст. 15 пропонуємо подати в такій редакції:

«1. Метою **професійної** освіти є формування і розвиток **відповідних** компетентностей особи, необхідних для **професійної** діяльності **певної** галузі, забезпечення її конкурентоздатності на ринку праці та мобільності й перспектив кар'єрного зростання впродовж життя».

4. У п. 2. ст. 15

«Здобуття професійної освіти на основі базової середньої освіти здійснюється з одночасним здобуттям профільної середньої освіти та отриманням відповідного документа про повну загальну середню освіту» у контексті «з одночасним здобуттям профільної середньої освіти та отриманням відповідного документа» лексема **одночасним** є спільною для віддієслівних іменників **здобуттям** та **отриманням**, які в цій синтаксичній конструкції виступають в ролі однорідних членів речення.

Проте це є не доречним, оскільки *одночасно здобувати освіту і отримувати диплом* – неможливо. Оскільки *здобуття освіти* – це процес набуття знань, умінь і навичок, а *отримання диплому* – це одержання документа за результатами здобутої освіти. Тобто об'єднується необ'єднувальне: процес і результат цього процесу.

Крім того, у цьому контексті слово **одночасно** об'єднує лише *здобуття професійної освіти* і *здобуття профільної середньої освіти*.

Варто зазначити й те, що *здійснювати отримання документа* неможливо. А в поданому проєкті зазначеної статті це дієслово (*здійснювати*) стосується як *здобуття освіти*, так і *отримання документа*.

Тому п. 2. ст. 15 пропонуємо подати в такій редакції:

«Здобуття професійної освіти на основі базової середньої освіти здійснюється з одночасним **здобуттям** профільної середньої освіти, за результатами чого надається відповідний документ про повну загальну середню освіту»

5. У п. 2. ст. 15

«Заклади **професійної** освіти можуть також **здійснювати підготовку фахівців** за **окремими професіями** без забезпечення здобуття повної загальної середньої освіти» наявні порушення лексичних норм, зокрема тавтологія й плеоназм.

Так, у контексті «Заклади **професійної** освіти можуть також здійснювати підготовку фахівців за окремими **професіями...**» правила слововживання порушені через використані в тексті тавтологічні форми лексичних одиниць: *заклади професійної освіти*, а також *за окремими професіями*.

Також у цьому контексті одночасно семантично неправильно оформлено сегмент «здійснювати **підготовку фахівців** за **окремими професіями**». Це, своєю чергою, дало підстави для виникнення в тексті такого негативного явища, як плеоназм (*плеоназм* у стилістиці – сполучення близьких за значенням слів, з яких одне або кілька логічно зайві). Такий надлишок інформації спричиняє порушення

і лінгвістичних, і логічних вимог, які висуваються до правових текстів, зокрема нормативно-правових документів.

Розглянемо більш детально це явище в аналізованому контексті. Академічний словник тлумачить слово **професія** як *‘Рід занять, трудової діяльності, що вимагає певних знань і навичок і є для кого-небудь джерелом існування’*. До того ж у цій лексикографічній праці як синонім до лексеми **професія** подано визначення слова **фах** *‘вид заняття, трудової діяльності, що вимагає певної підготовки і є основним засобом до існування; професія’*, що відповідно дає підстави з огляду на те, що слово **фахівець** означає *‘1. Той, хто досконало володіє якимсь фахом, має високу кваліфікацію, глибокі знання з певної галузі науки, техніки, мистецтва тощо; спеціаліст; 2. Той, хто зробив якийсь заняття своєю професією (відповідно до його семантичної структури)’*, стверджувати, що «здійснювати **підготовку фахівців** за **окремими професіями**» є плеоназмом.

Тому аналізовану частину п. 2. ст. 15 пропонуємо подати в такій редакції:

«Заклади **професійної** освіти можуть також **здійснювати підготовку фахівців певної галузі** без забезпечення здобуття повної загальної середньої освіти»
або

«Заклади **професійної** освіти можуть також **здійснювати підготовку фахівців відповідної галузі** без забезпечення здобуття повної загальної середньої освіти».

6. У п. 7. ст. 15

«Порядок, умови, форми та особливості здобуття професійної освіти визначаються **спеціальним законом**» вважаємо не доречним вживання лексичної одиниці **спеціальний** у словосполученні «**спеціальним законом**». Тлумачний словник інтерпретує слово **спеціальний** як *‘Призначений виключно для кого-, чого-небудь; який має особливе призначення; Який чимсь виділяється серед інших; не такий, як інші; особливий’*.

На нашу думку, більш доцільним у цьому контексті було б вживання лексеми **відповідний**, яка б, з огляду на її значення *‘Який перебуває у відповідності з чим-небудь; який підходить, потрібний для конкретного випадку’*, а також на її семантичну сполучуваність (*відповідний закон*), посприяла б точності формулювання як важливій ознаці правового тексту.

Тому п. 7. ст. 15 пропонуємо подати в такій редакції:

«Порядок, умови, форми та особливості здобуття професійної освіти визначаються **відповідним законом**».

7. Крім того, у підзаголовку порівняльної таблиці до проєкту Закону України «Про професійну освіту» **Зміст відповідного положення (норми) проєкту акта** допущено орфографічну помилку: у слові **проЕкт** – з буквою **е**. Проте, відповідно до чинного Українського правопису [8], цю лексичну одиницю (**проєкт**) і похідні від неї слова пишемо з буквою **є**. Варто зазначити, що також у цьому документі щодо правопису слова **проєкт** порушено принцип уніфікації. Так, в одному випадку пишеться **проєкт** (згідно з Правописом за редакцією 2019 року): «Порівняльна таблиця до проєкту Закону Украї-

ни «Про професійну освіту»; в іншому – **проект** (із порушенням правописних норм): «Зміст відповідного положення (норми) проекту акта».

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Як свідчить аналізований мовний матеріал, у тексті проекту Закону України «Про професійну освіту» порушено змістову зв'язність з огляду на зв'язок між лексичними елементами, а також точність формулювань та ясність викладу. Це спричинило відсутність цілісності внутрішньої будови тексту через невідповідність уживаних для створення зазначеного документа мовних засобів.

Недоречне вживання в контексті статей законопроекту певних лексичних одиниць невідповідної для конкретного випадку семантики спостерігаємо на прикладі смислової неясності, нелогічності та неточності у таких випадках: «рівень (**короткий цикл**) вищої», «**спеціальним законом**», «з **одночасним здобуттям** профільної середньої освіти та **отриманням** відповідного доку-

мента»; стильової невідповідності: «**невід'ємний складник**»; недоречним використанням спільнокореневих слів: «**професійної діяльності за професією**»; надлишковості інформації: «здійснювати **підготовку фахівців за окремими професіями**». Крім того, наявне недотримання орфографічних правил сучасної української літературної мови: **проект**, замість **проект**.

З огляду на зазначене можна стверджувати, що мовні й мовленнєві помилки в оформленні нормативно-правових актів повинні бути постійним об'єктом вивчення задля уникнення невідповідної (щодо мети конкретного документа) інтерпретації правових понять користувачами. Дослідження мовної репрезентації правових понять і категорій в мові права, лінгвостилістичне опрацювання юридичних текстів – запорука грамотного оформленого документа. Експерти з лінгвістичних і правових дисциплін ретельно повинні досліджувати саме проекти законодавчого матеріалу (до набуття чинності документа) задля виявлення й усунення мовних і правових помилок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артикуца Н. В. Мова права та її вивчення студентами юридичних спеціальностей у вищих навчальних закладах України. *Культура народів Причорномор'я*. 2004. № 49. Т. 2. С. 155–157.
2. Кострова М. Оценочная лексика в уголовном законе: проблемы теории и практики. *Уголовное право*. 2001. № 2. С. 124–128.
3. Крысин Л. П., Статкус В. Ф. Обвинительное заключение: язык и стиль : практическое пособие для следователей. Москва : Изд. дом «Книжная находка», 2002. 238 с.
4. Галяшин С. І. Лінгвістична експертиза усного та писемного мовлення як джерело судових доказів. *Право і лінгвістика* : матеріали Міжнарод. науково-практичної конференції. Сімферополь : Доля, 2003. 136 с.
5. Правнича лінгвістика : навч. посібник / Г. П. Проценко, Л. М. Шестопалова, О. Ф. Прохоренко; за заг. ред. С. М. Гусарова. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2010. 312 с.
6. Швачко С. О., Кобякова І. К. Поверхнева та глибинна структури юридичних текстів. *Право та лінгвістика* : матеріали Міжнарод. науково-практичної конференції. Суми, 2004. С. 126–131.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

7. Словник української мови : в 11-ти томах. URL: <http://sum.in.ua>.
8. Український правопис (2019). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/ukrayinskij-pravopis-2019>.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

9. Проект Закону України «Про професійну освіту». URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70262.

REFERENCES

1. Artykutsa, N. V. (2004). Mova prava ta yiyi vyvchennia studentamy yurydychnykh spetsialnostei u vishchyykh navchalnykh zakladakh Ukrainy. *Kultura narodov Prichernomor'ya*, 49 (2), 155–157 [in Ukrainian].
2. Kostrova, M. (2001). Otsenochnaia leksika v uholovnom zakone: problemy teorii i praktiki. *Uholovnoie pravo*, 2, 124–128 [in Russian].
3. Krysin, L. P., Statkus, V. F. (2002). Obvinitelnoe zaklyuchenie: yazyk i stil [A practical guide for investigators]: prakticheskoe posobie dlya sledovateley. Moskva [in Russian].
4. Haliashyn, Ye. I. (2003). Lihvistychna ekspertyza usnoho ta pysemnoho movlennia yak dzherelo sudovykh dokaziv [Linguistic examination of oral and written speech as a source of court evidence]. *Pravo i lihvistyka*: materialy Mizhnarod. naukovopraktychnoi konferentsii. Simferopol: Dolia [in Ukrainian].
5. Pravnycha lihvistyka [Legal linguistics] / H. P. Protsenko, L. M. Shestopalova, O. F. Prokhorenko; za zah. red. S. M. Husarova: navchalnyi posibnyk. Kyiv: PALYVODA A. V., 2010 [in Ukrainian].
6. Shvachko, S. O., Kobiakova, I. K. (2004). Poverkhneva ta hlybynna struktury yurydychnykh tekstiv [Poverkhneva ta hlybynna struktury yurydychnykh tekstiv]. *Pravo ta lihvistyka*: materialy Mizhnarod. naukovopraktychnoi konferentsii. Sumy, 126–131 [in Ukrainian].

DICTIONARIES

7. Slovnyk ukraïnskoi movy: v 11-ty tomakh. Retrieved from: <http://sum.in.ua>
8. Ukraïnskyi pravopys. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/ukrayinskij-pravopis-2019>

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

9. Proiekt Zakonu Ukrainy «Pro profesiinu osvitu». Retrieved from: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70262